

بررسی صفات پیامبر(صلی الله علیه و آله) در سوره ضحی

چکیده

فاطمه یعقوبی^۱

خداوند متعال، در قرآن کریم، در آیات متعددی درباره پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) سخن گفته است. در این آیات، گاهی به طور مستقیم و گاهی به شکل غیر مستقیم، پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) معرفی شده است. این معرفی در قالب هایی همچون؛ ستایش و تمجید از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)، بیان اوصاف و شئونات، ذکر مقامات و مناقب و بیان عظمت روحی آن حضرت صورت گرفته و جلوه های مختلف شخصیتی و رفتاری آن حضرت، تبیین شده است. یکی از سوره هایی که در قرآن کریم به توضیح صفات پیامبر(صلی الله علیه و آله) پرداخته، سوره ضحی می باشد. مقاله حاضر با هدف تبیین، تحلیل و بررسی صفات پیامبر(صلی الله علیه و آله) در سوره ضحی به شیوه تحلیلی-توصیفی و با ابزار کتابخانه ای به رشته تحریر در آمده است. مهمترین یافته های تحقیق حاضر عبارتند از: «یتیم بودن»، «تهی دست بودن»، «یتیم نوازی پیامبر»، «کمک به سائلین» از جمله ویژگی های ظاهری پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) در سوره ضحی هستند و «شاکر بودن»، «انتخاب پیامبر به عنوان نبی» از صفات باطنی در شخصیت نورانی پیامبر اکرم(صلی الله علیه و آله) در سوره ضحی می باشند.

کلیدواژه: بررسی، سوره، صفات پیامبر، ضحی.

^۱. دانش آموخته سطح ۲، مدرسه علمیه حضرت زینب (سلام الله علیها).

مقدمه

سوره ضحی یا والضحی، نود و سومین سوره و از سوره‌های مکی قرآن کریم است که در جزء سی‌ام جای دارد. این سوره از جمله سوره‌هایی است که یک‌جا بر پیامبر(صلی الله علیه و آله) نازل شده است. درباره شأن نزول سوره ضحی آمده است، این سوره بعد از مدتی که بر پیامبر وحی نازل نشده بود و کافران بر او خرده می‌گرفتند که خداوند او را رها کرده، نازل شد. سوره ضحی خطاب به پیامبر است که خداوند او را رها نکرده است و نعمت‌های پروردگار را بر آن حضرت می‌شمارد و سفارش یتیمان و سائلان را به پیامبر می‌کند و از او می‌خواهد که نعمت‌های خداوند را برای مردم بازگو کند. این سوره از سوره‌های اختصاصی در مورد عظمت رسول اکرم(صلی الله علیه و آله و سلم) و معرفی ایشان است.

آغاز این سوره با قسم به روشنایی حداکثری روز در کنار ظلمت فراگیر و گسترده شب، به برخی از الطاف خداوند نسبت به پیامبرش می‌پردازد و نیز علت رجحان آخرت برای شخص رسول اکرم(صلی الله علیه و آله و سلم)، از جمله پرسش‌هایی است که مورد بررسی واقع شده، تا جایگاه و عظمت پیامبر بیشتر تبیین گردد.

چون یکی از بهترین راه‌های شناخت اهل‌بیت، توصیف خداوند از این شخصیت‌ها در قرآن است، و از طرفی عدم توجه به شأن و جایگاه رسول‌الله و اهل‌بیت (علیهم‌السلام) در برخی شأن‌نزول‌ها و تفاسیر رایج باعث تخریب چهره ایشان گردیده، بنابراین بازنگری در این آیات ضرورت دارد.

مقاله حاضر با هدف تبیین بررسی صفات پیامبر(صلی الله علیه و آله) در سوره ضحی پاسخگوی سوالات زیر است:

- بررسی صفات ظاهری پیامبر(صلی الله علیه و آله) در سوره ضحی کدامست؟
- بررسی صفات باطنی پیامبر(صلی الله علیه و آله) در سوره ضحی کدامست؟

در ضمن کتب تفسیری و کتب متعدد دیگر به بررسی صفات پیامبر(صلی الله علیه و آله) پرداخته شده است از جمله:

کتاب « خاتم الانبیاء رحمت بی انتها »؛ نوشته سید محمد ضیاء آبادی که در سال (۱۳۹۳) به چاپ رسیده است. نویسنده در این کتاب دو سوره از سوره های کوتاه قرآن کریم را که مخصوص پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) است، مورد بحث قرار می دهد: یکی سوره ضحی و دیگری سوره انشراح. در این دو سوره، به گوشه ای از شدايد و سختی های زندگی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) اشاره شده و سپس الطاف و عنایات خاصه ای که از جانب خداوند کریم شامل حال آن حضرت گردیده، مورد توجه قرار گرفته است.

مقاله با عنوان « بازتاب تنگنای مالی پیامبر در سوره ضحی »؛ نوشته جعفر نکونام ، محمدهادی امین ناجی، زهرا جلالی شورهدلی است. (۱۴۰۱) نویسندگان در این مقاله به شرح تنگنای مالی حضرت محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) پرداخته اند که در اثر بذل و بخشش اموال به نیازمندان بر ایشان فراهم شده بود و مشرکان قریش آن را نشانه رویگردانی خداوند از آن حضرت دانسته بودند. اما مقاله حاضر درصدد است به بررسی صفات ظاهری و باطنی پیامبر (صلی الله علیه و آله) در سوره ضحی بپردازد.

۱-تحلیل و بررسی صفات ظاهری پیامبر (صلی الله علیه و آله) در سوره ضحی

یکی از فضایل پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)، اسوه بودن ایشان برای مردم است. قرآن کریم پیامبر (صلی الله علیه و آله)، را به عنوان الگو و اسوه نیکو معرفی کرده و از مسلمانان می خواهد از او پیروی کرده و از مخالفت با او بپرهیزند. بر همین اساس خداوند در آیاتی از قرآن کریم، ویژگی های ظاهری و باطنی آن حضرت را بیان نموده است. از جمله ویژگی های ظاهری پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) که در سوره ضحی بیان شده است، عبارتند از:

۲-۱- یتیم بودن

یتیم به آن انسانی می گویند که یا به خاطر مرگ پدر از نوازش و محبت پدرانه محروم شده، یا به سبب مرگ مادر از آغوش عاشقانه ی مادرانه بی بهره گشته، یا هر دو منبع لطف و فیض و عشق و محبت را از دست داده است.^۱

مفسرین برای یتیم بودن پیامبر دو احتمال ذکر کرده اند: معنای مشهور یتیم، همان از دست دادن پدر است. پیامبر (صلی الله علیه و آله) به نقلی، پیش از ولادت و یا در زمانی کوتاه پس از ولادت، پدرش (عبدالله بن عبدالمطلب) را از دست داد و در دو سالگی مادر (آمنه) و در هشت سالگی پدر بزرگش (عبدالمطلب) را از دست داد. معنای دوم یتیم به معنای کسی که بی نظیر و منحصر به فرد است، چنانچه به گوهر بی نظیر در، یتیم گفته می شود و اختصاص یافتن پیامبر به رسالت ایشان در شرافت و فضیلت بی نظیر ساخته است.^۲

در قرآن کریم در سوره ضحی، یتیم بودن پیامبر را خاطر نشان می سازد که خداوند متعال خود، سرپرستی او را به عهده گرفت و به او پناه داد: «أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى»^۳ مگر نه تو را یتیم یافت، پس پناه داد؟

پروردگار در این آیه نعمت هائی که به پیغمبرش عطا فرمود، تذکر می دهد ایشان در سن کودکی یتیم شد و خداوند او را در پناه خود جای داد چون پدر آن حضرت هنگامیکه مادرش به او حامله بود وفات کرد و در مدت دو سالگی مادرش نیز وفات نمود. حضرت ابوطالب عموی بزرگوارش او را در تحت تکفل و تربیت خود قرار داد و از فرزندان خودش محبوب تر بود. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در روایتی در ضمن تفسیر آیه ۶ سوره ضحی فرمودند:

۱. انصاریان، زیبایی های اخلاقی، ص ۳۱۸.

۲. طبرسی، مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۷۶۵؛ طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲۰، ص ۳۱۰.

۳. ضحی: آیه ۶.

۴. بروجردی، تفسیر جامع، ج ۷، ص ۴۳۴.

لَقَدْ سَأَلْتُ رَبِّي مَسْأَلَةً وَدِدْتُ أَنْي لَمْ أَسْأَلَهُ. قُلْتُ: أَيُّ رَبِّ إِنَّهُ قَدْ كَانَتْ أَنْبِيَاءُ
 (عليهم السلام) قَبْلِي، مِنْهُمْ مَنْ سَخَّرْتَ لَهُ الرِّيحَ وَ مِنْهُمْ مَنْ كَانَ يُحْيِي
 الْمَوْتَى؟ قَالَ: فَقَالَ: أَلَمْ أَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَيْتُكَ؟ قَالَ: قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: أَلَمْ
 أَجِدْكَ ضَالًّا فَهَدَيْتُكَ؟ قَالَ: قُلْتُ: بَلَى أَيُّ رَبِّ. قَالَ: أَلَمْ أَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ
 وَ وَضَعْتُ عَنْكَ وَزْرَكَ؟ قَالَ: قُلْتُ: بَلَى أَيُّ رَبِّ؛ پیامبر (صلی الله علیه و
 آله) - از پروردگارم درخواستی نمودم که ای کاش از او چنین درخواستی
 نکرده بودم، (درخواستم این بود که به محضر خداوند) عرض کردم:
 «پروردگارا! برای برخی از پیامبرانی که قبل از من بودند باد را مطیع
 ساختی و برخی از ایشان، مردگان را زنده می کردند [برای من چه در نظر
 گرفته‌ای]؟ خداوند فرمود: «آیا من تو را یتیم نیافتم و پناه دادم؟» عرض
 کردم: «آری!» فرمود: «آیا من تو را گمشده نیافتم و هدایت کردم؟»
 عرض کردم: «آری پروردگارا!» فرمود: «آیا من سینه‌ی تو را گشاده نساختم
 و بار سنگینت را از [دوش] تو برداشتم؟» عرض کردم: «آری پروردگارا!»

بنابر این نخستین چیزی که در دوران کودکی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) جلب توجه می‌کند
 و قرآن نیز بر آن تأکید دارد، یتیم بودن آن حضرت است. هر چند که یتیم شدن یک کودک و
 محرومیت او از مهر پدری و مادری، سخت ناگوار است، ولی برای روح‌های بزرگ چنین
 محرومیت‌هایی می‌تواند، بسیار سازنده باشد.

۲-۲- تهی دست بودن

تهی دست به معنی بی‌بضاعت است. انسان تهیدست، خواه عائله داشته باشد و خواه نداشته باشد.
 چنانکه پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) از پدرش تنها یک شتر ماده و یک کنیز به ارث برد، لیکن

^۱. حویزی، نورالثقلین، ج ۵، ص ۵۹۶.

عِنْدَ اللَّهِ بِالرَّسَالَةِ. وَكَانَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ حِينَ جُمِعَ لَهُ النَّبُوءَةُ وَجَاءَتْهُ الرِّسَالَةُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ يَجِيئُهُ بِهَا جِبْرِيلُ وَيُكَلِّمُهُ بِهَا قَبْلًا. وَمِنَ الْأَنْبِيَاءِ مَنْ جُمِعَ لَهُ النَّبُوءَةُ وَيَرَى فِي مَنَامِهِ وَيَأْتِيهِ الرُّوحُ وَيُكَلِّمُهُ وَيُحَدِّثُهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ يَرَى فِي الْيَقَظَةِ.^۱ رسول؛ کسی است که جبرئیل رودروی او می‌آید و او می‌بیند و با او سخن می‌گوید. و نبی؛ کسی است که در خواب می‌بیند آن طوری که حضرت ابراهیم علیه‌السلام دید، و آن طوری که پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم پیش از آمدن وحی، از اسباب و علایم نبوت را می‌دید، تا این که جبرئیل از جانب خدای با رسالت نزد او آمد. هنگامی که اسباب نبوت برای حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم مهیا شد و رسالت نیز از نزد خدا بر او آمد، جبرئیل نزد او آمد و رودرو با او سخن می‌گفت، و برخی از انبیا اسباب نبوت برایش فراهم آمده بود و بدون این که در بیداری ببیند و در خواب می‌دید که روح (القدس) نزد آنها می‌آمد و با او سخن می‌گفت.

این روایات به صراحت دلالت دارند که رسول با داشتن همه امتیازهای نبی، دارای امتیازی ویژه است؛ و آن اینکه فرشته وحی، رسالت را در حال بیداری و به صورت آشکار هم به او می‌آورد و رسول به هنگام تلقی وحی او را مشاهده می‌کند، ولی نبی چنین خصوصیتی را ندارد. پس با توجه به روایات، که همه رسولان الهی نبی هم هستند، ولی چنین نیست که همه انبیای الهی رسول هم باشند، بلکه خدای تعالی برخی از انبیا را برای رسالت برگزیده است.^۲

^۱. کلینی، اصول کافی، ج ۲، ح ۱، ص ۲۸۸.

^۲. بیابانی اسکویی، معرفت نبی و امام، ص ۳۰.

نتایج

نتایج تحقیق حاضر با عنوان «تحلیل و بررسی صفات پیامبر(صلی الله علیه و آله) در سوره ضحی» عبارتند از:

خداوند متعال، در قرآن کریم، در آیات متعددی درباره پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) سخن گفته است. یکی از سوره‌هایی که در قرآن کریم به توضیح صفات پیامبر(صلی الله علیه و آله) پرداخته، سوره ضحی است. در این سوره صفات پیامبر(صلی الله علیه و آله) به صورت ظاهری و باطنی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. صفات ظاهری پیامبر(صلی الله علیه و آله) در سوره ضحی عبارتند از:

- یتیم بودن پیامبر: قرآن کریم در سوره ضحی بر یتیم بودن آن حضرت تاکید دارد که مشهور ترین معنای یتیم بودن که می توان به پیامبر نسبت داد از دست دادن پدر آن حضرت است و مهم ترین نعمتی که پیامبر از آن برخوردار بود سرپرستی ایشان از سوی خداوند متعال است که به ایشان پناه داده است.
- تهی دست بودن: خداوند به فقر و تهیدستی پیامبر اسلام در قبل از بعثت اشاره دارد و فقیر ایشان را بعد از بعثت با رونق گرفتن اسلام و غنائم جنگی مرتفع ساخت این صفت نوعی توصیف منفی درباره ایشان نیست بلکه در حقیقت بیان الطاف الهی و احترام به شخص پیامبر است. زیرا نوعی عنایت خاص از سوی خداوند متعال به پیغمبر است.
- یتیم نوازی پیامبر: یکی از ویژگی های ظاهری پیامبر اکرم که در سوره ضحی به آن اشاره دارد، یتیم نوازی آن حضرت است که به دیگران سفارش می کردند که یتیمان را مانند فرزندان خود بدانند و به آنان احترام بگذارند.
- کمک به سائلین: سائلین کسانی هستند که مخارج سال خود و کسانی که عهده دار خرج آنان اند را به نحوی که شایسته آنها است، نه فعلاً و نه تدریجاً ندارند. یکی از اموری که به پیامبر اکرم در سوره ضحی به آن امر شده و آن حضرت به آن عمل نمودند کمک به سائلین است.

قرآن کریم در سوره ضحی به صفات باطنی در شخصیت نورانی پیامبر اکرم نیز اشاره کرده است:

- شاکر بودن: یکی از مواردی که به صفات باطنی پیامبر اشاره دارد، شاکر بودن آن حضرت به درگاه الهی است که بزرگ ترین نعمتی است که خدا به ایشان داده است.
- انتخاب پیامبر(صلی الله علیه و آله) به عنوان نبی: واژه نبی به ویژگی های درونی و خبردار بودن آن حضرت از عالم غیب اشاره دارد، ولی رسول ناظر به جنبه رسالت ایشان و ارتباطشان با مردم است که رسول با داشتن همه امتیازهای نبی دارای امتیازی ویژه است که همه رسولان الهی، نبی هم هستند، ولی همه انبیا الهی، رسول نیستند.

منابع

- قرآن کریم
- ۱. اسحاقی، حسین، جرعه های رسالت (ارمغانی از در واژه های نبوی صلی الله علیه و آله و سلم)، تهران: دین و رسانه، چاپ اول، ۱۳۸۵ ه.ش.
- ۲. بروجردی، محمد ابراهیم، تفسیر جامع، قم: تجلیل، چاپ اول، ۱۳۸۱ ه.ش.
- ۳. حرعاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: کتابچی، چاپ دهم، ۱۳۸۶ ه.ش.
- ۴. حسین، انصاریان، زیبایی های اخلاقی، قم: دارالعرفان، چاپ اول، ۱۳۸۲ ه.ش.
- ۵. حویزی، علی بن جمعه، نورالثقلین، قم: دارالتفسیر، چاپ دوم، ۱۳۸۳ ه.ش.
- ۶. طبرسی، فضل بن حسن، ترجمه تفسیر مجمع البیان، حسن، تهران: فراهانی، چاپ اول، ۱۳۸۰ ه.ش.
- ۷. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ترجمه جواد مصطفوی، تهران: علمیه الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۹۰ ه.ش.
- ۸. مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ه.ق.
- ۹. بیابانی اسکویی، محمد، معرفت نبی و امام، تهران: موسسه نباء، چاپ دوم، ۱۳۸۱ ه.ش.
- ۱۰. محمد حسین طباطبایی، تفسیر المیزان، ترجمه موسوی همدانی، سید محمد باقر، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم، ۱۳۷۴ ه.ش.
- ۱۱. محی الدین، اکبر، شرح فصوص الحکم، قم: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی (آموزش انقلاب اسلامی)، چاپ سوم، ۱۳۸۴ ه.ش.
- ۱۲. مصباح یزدی، محمد تقی، آموزش عقائد، تهران: شرکت چاپ و نشر بین الملل، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۳ ه.ش.
- ۱۳. مغنیه، محمد جواد، ترجمه تفسیر کاشف، تهران: موسسه بوستان کتاب، چاپ چهارم، ۱۳۹۲ ه.ش.

۱۴. مکارم شیرازی، ناصر، **سوگندهای پر بار قرآن**، قم: امام علی بن ابیطالب (ع)، چاپ دوم، ۱۳۸۷ ه.ش.

۱۵.، **تفسیر نمونه**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ دهم، ۱۳۷۱ ه.ش.

۱۶. موسوی خمینی، روح الله، **تحریر الوسیله**، قم: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، چاپ دوم، ۱۳۹۲ ه.ش.